

آینده‌پژوهی: ابعاد و مؤلفه‌های آن در نظام آموزشی یک دانشگاه علوم پزشکی

منیره پروانه^۱، کیومرث نیازآذری^{۲*}، ترانه عنایتی^۳

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

۲. استاد، دانشکده علوم انسانی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

۳. دانشیار، دانشکده علوم انسانی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

● دریافت مقاله: ۹۹/۶/۱۸ آخرین اصلاح مقاله: ۱۴۰۰/۱/۱۴ ● پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱/۱۶

زمینه و هدف: یکی از راه‌های ایجاد تغییر در حوزه آموزش، آینده‌پژوهی است. با توجه به نقش آینده‌پژوهی در ساخت آینده بهتر برای نظام آموزش پزشکی و سلامت کشور؛ ایجاد بسترهای موردنیاز در بخش آموزش پزشکی، یک ضرورت است. هدف مطالعه حاضر، بررسی ابعاد و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی در نظام آموزشی یک دانشگاه علوم پزشکی می‌باشد.

روش کار: در این مطالعه کیفی، جامعه آماری شامل اعضای هیئت‌علمی خبره و آگاه است که سابقه ارائه خدمت به‌عنوان مدیران، رؤسا و معاونان دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی بابل را داشته‌اند. در این پژوهش که از نوع گراند تئوری است، از مصاحبه‌های انفرادی عمیق و اکتشافی با استفاده از پرسش‌نامه‌ای حاوی ۶ سؤال استاندارد استفاده شده است. فرایند مصاحبه‌ها براساس قانون اشباع داده‌ها به پایان رسید و با تعداد ۱۰ نمونه جمع‌بندی موردنیاز حاصل گردید.

یافته‌ها: پرسش‌نامه‌ای با ۵۰ مؤلفه در ۳ بعد اصلی، زیرساخت (۲۵ مؤلفه)، مدیریت و اعضای هیئت‌علمی (۹ مؤلفه) و خروجی‌ها (۱۶ مؤلفه) طراحی و روایی و پایایی آن تأیید گردید.

نتیجه‌گیری: زمان آن رسیده است که در دانشگاه‌های علوم پزشکی برای آینده‌پژوهی ظرفیت‌سازی‌های لازم صورت پذیرد و امکان مشارکت و حمایت گسترده محققان و اعضای هیئت‌علمی در برنامه‌های آینده‌پژوهی در حوزه تحقیقات آموزش پزشکی و سلامت کشور فراهم گردد. ابعاد و مؤلفه‌های احصا شده از این مطالعه می‌تواند در این زمینه کمک‌کننده باشد.

کلیدواژه‌ها: آینده‌پژوهی، ابعاد، مؤلفه‌ها، نظام آموزشی دانشگاه، آموزش علوم پزشکی

*نویسنده مسؤول: دانشکده علوم انسانی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

● تلفن: ۰۱۱-۳۳۰۳۲۸۹۲ ● نمابر: ۰۱۱-۳۳۰۳۲۸۹۱

Email: K.niazazari@gmail.com

مقدمه

بشر، سال‌های آغازین هزاره سوم را در حالی تجربه می‌کند که جهان سرشار از عدم قطعیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای تازه است. سیر تحول‌ها و پیشرفت‌های گوناگون بشر، نشان از آن دارد که آینده، شبیه گذشته نیست و راه جلوگیری از غفلت‌زدگی و عقب ماندن از دیگران، اندیشیدن به آینده و حرکت در مسیر ساختن هوشمندانه آینده است (۱). آینده‌پژوهی، حوزه‌ای میان‌رشته‌ای و نسبتاً جدید است که به‌طور چشمگیری در حال طرح و بسط مباحث روش شناختی می‌باشد (۲).

نخستین فعالیت آینده‌پژوهی را گروهی از محققان به سرپرستی آگبرن، در سال‌های ۱۹۳۰ تا ۱۹۳۳ در قالب یک تحلیل علمی، در امریکا انجام دادند. پس از آن، یک استاد آلمانی به نام اوسپ از اواسط دهه ۱۹۴۰ اصطلاح آینده‌شناسی را باب کرد (۳). آینده‌پژوهی مدرن در سال ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ با انتشار کتاب «تصور آینده» نوشته پولاک، در سال ۱۹۵۱ و کتاب «هنر حدس زدن» نوشته وتل در سال ۱۹۶۴ به‌طور رسمی شناخته شد و پس از آن، مراکز تحقیقاتی و مؤسسات بین‌المللی آینده‌نگاری تأسیس گردید (۴). فرایندهای آینده‌نگاری ژاپن از سال ۱۹۷۰ آغاز شد (۵)، آلمان در ابتدای دهه ۱۹۹۰ برنامه «فناوری در آستانه قرن ۲۱» و در سال ۲۰۰۱ برنامه «فوتور» را اجرا کرد (۶)، سوئد در دهه ۱۹۹۰ (۷) آفریقای جنوبی از اواخر ۱۹۹۵ (۶) و ترکیه در سال ۲۰۰۳ پروژه‌های خود را راه‌اندازی کردند (۷). فرانسویان با انتشار نشریه «پراسپکتیو»، تأثیر شدیدی بر جنبش جهانی آینده‌پژوهی داشته‌اند. در پرتو تلاش‌های ژوونل و همفکرانش، اکنون آینده صرفاً عرصه‌ای متعلق به دانشمندان محسوب نمی‌شود (۸). سابقه آینده‌پژوهی در ایران به نیم قرن می‌رسد ولی به شکل منسجم، صرفاً سابقه‌ای ده ساله می‌توان برای آن قائل شد. رشته آینده‌پژوهی در کشور باید متناسب با با رفتار موجود ساماندهی شود (۲).

آینده‌پژوهی، دانشی است که به انسان می‌آموزد چگونه به مصاف آینده‌های مبهم برود و در این رویارویی، دست‌خوش کم‌ترین دشواری شود و بیشترین سود را به‌دست آورد (۱).

آینده‌پژوهی، مطالعه‌ای فرارشته‌ای است که می‌تواند تمام علوم را تحت تأثیر خود قرار دهد (۹).

با بهره‌گیری از تجارب گذشته و تحلیل معضلات آتی نظام سلامت و همچنین بررسی اسناد بالادستی، برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی با رویکردی پیشگیرانه و آینده‌نگارانه تدوین شد. این برنامه درصدد حل مشکلات آینده نظام سلامت از مجرای اجرای آموزش پاسخگو و تربیت نیروی انسانی متناسب با نیازهای آتی سلامت ایران است (۱۰).

آینده‌پژوهی، دانش و معرفتی است که سازمان را نسبت به رویدادها، فرصت‌ها و تهدیدهای احتمالی آتی آگاه می‌کند، ابهام‌ها، تردیدها و دغدغه‌های آن را کاهش می‌دهد و توانایی انتخاب‌های هوشمندانه را افزایش می‌دهد (۱۱).

نظام تعلیم و تربیت، مستلزم نوعی تحول در ساختار و محتوای خود می‌باشد. نظام‌های آموزشی برای تحقق اهداف مشخصی، عمل می‌کنند. در این میان، شاخص‌های آموزشی به‌عنوان ابزاری برای شناخت بیشتر، نقشی منحصربه‌فرد بر عهده دارند (۱۲).

بخشی از حوزه مطالعات آینده در دانشگاه‌ها به آینده‌پژوهی خود آموزش عالی اختصاص یافته است که بیشتر در زمینه‌هایی همچون پیش‌بینی تعداد دانشجو، پیش‌بینی‌های مالی، پیش‌بینی آینده رشته‌ها و گرایش‌های تحصیلی و بازاریابی‌های دانشگاهی به چشم می‌آید (۱۳).

هدف

ضرورت دارد تا در گام نخست، سازماندهی مناسب با توجه به لزوم توجه به مفهوم آینده‌پژوهی در دانشگاه‌ها مدنظر قرار داده شود. با احصای این ابعاد و مؤلفه‌ها می‌توان با کاربردی کردن مفهوم آینده‌پژوهی در دانشگاه‌ها، به حصول نتیجه که همان نهادینه کردن این مفهوم در بستر آکادمیک می‌باشد، نزدیک‌تر شد؛ از این رو مطالعه حاضر با هدف بررسی ابعاد و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی در نظام آموزشی دانشگاه علوم پزشکی بابل انجام شده است.

روش کار

مطالعه حاضر، یک مطالعه کیفی از نوع گرند تئوری است که با هدف بررسی ابعاد و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی در نظام آموزشی و از طریق مصاحبه‌های انفرادی عمیق و اکتشافی در بازه زمانی مهر تا آذر ۱۳۹۷ انجام شد. در ابتدا با بهره‌گیری از بررسی اسنادی و رویکرد تاریخی و سیر تحولات و ابعاد مفهومی، در طبقه‌بندی خاصی، تحلیل شد.

در مرحله بعد، برای شناسایی عوامل اساسی، از طریق مصاحبه با خبرگان علمی و گروه مدیریتی اعم از رؤسا و معاونان و اعضای هیئت‌علمی که به دلیل جایگاه آنها در تصمیم‌سازی‌های مرتبط با نظام آموزشی به صورت هدفمند انتخاب شده بودند، داده‌های کیفی لازم جمع‌آوری و با استفاده از فرایند کدگذاری مبتنی بر طرح نظام‌مند راهبرد نظریه داده‌بنیاد و همچنین روش تحلیل محتوا به مثابه تکنیکی پژوهشی، مفاهیم، مقوله‌ها و عوامل اصلی و فرعی شناسایی و تحلیل شد.

برای تعیین نمونه‌ها برای مصاحبه، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد که شامل اعضای هیئت‌علمی بود که در سطوح کلان تصمیم‌گیری در دانشگاه به‌عنوان مدیران، رؤسا و معاونان دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی بابل، سوابق اجرایی داشتند و به‌صورت خاص (هم به لحاظ عهده‌دار بودن مسئولیت مدیریتی و هم به لحاظ دارا بودن تألیفات) در حوزه آموزش پزشکی و پژوهش، صاحب‌نظر بودند. مدت‌زمان مصاحبه بین ۳۰ تا ۵۰ دقیقه بود. پس از انجام ۱۰ مصاحبه، عوامل اصلی و فرعی در مصاحبه‌های قبلی تکرار شد (اشباع داده‌ها). برای حصول اطمینان از روایی پرسش‌نامه که حاوی ۶ سؤال بود، از نظرات ارزشمند استادان صاحب‌نظر و تعدادی از دانش‌آموختگان که در این حوزه خبره بودند استفاده شد. همچنین به‌طور هم‌زمان، از مشارکت‌کنندگان در تحلیل و تفسیر داده‌ها کمک گرفته شد. سؤالات پرسش‌نامه بدین شرح بود:

۱- موانع ترویج فرهنگ نگاه به آینده و آینده‌پژوهی در میان تمامی ذی‌نفعان نظام آموزش علوم پزشکی کدامند؟

۲- چه راهکارهایی را برای تقویت آینده‌پژوهی در نظام آموزش علوم پزشکی کشور در سیاست‌گذاران آموزش علوم پزشکی کشور (سطح دانشگاهی) توصیه می‌کنید؟

۳- چه راهکارهایی را برای تقویت آینده‌پژوهی در نظام آموزش علوم پزشکی کشور در سطح مدیران دانشگاه‌های علوم پزشکی توصیه می‌کنید؟

۴- چه راهکارهایی را برای تقویت آینده‌پژوهی در نظام آموزش علوم پزشکی کشور در سطح اعضای هیئت‌علمی توصیه می‌کنید؟

۵- آینده‌پژوهی بر ارتقای شاخص‌های کیفی آموزشی چه تأثیری دارد؟

۶- آینده‌پژوهی بر ارتقای شاخص‌های کمی آموزشی چه تأثیری دارد؟

در حین مصاحبه، پژوهشگران با سؤالات راهنما، صحت برداشت خود را از گفته‌های مصاحبه‌شوندگان کنترل می‌کردند. در فاصله مصاحبه‌ها، پژوهشگران داده‌ها را تحلیل می‌کنند تا مواردی که ناقص بوده است، با دریافت اطلاعات جدید از شرکت‌کننده کامل گردد. به‌منظور پرهیز از سوگیری و تلاش در راستای احراز شاخص عینیت در پژوهش، از سازمان‌دهی فرایندهای ساختاریافته برای ثبت، نگارش و تفسیر داده‌ها بهره گرفته شد و ضمناً انجام کار تیمی در تحلیل مصاحبه‌ها نیز لحاظ گردید.

فرایند کدگذاری و تحلیل

در مرحله اول، مقوله‌های اصلی و مؤلفه‌های فرعی براساس فرایند کدگذاری باز و محوری داده‌های حاصل از مصاحبه‌های عمیق و اکتشافی با خبرگان و پالایش کدهای مفهومی، انجام شد و اولویت هریک از عوامل، براساس فراوانی مفاهیم بیان شده در مصاحبه‌ها مشخص گردید. از تحلیل محتوا از نوع طبقه‌ای و همچنین از تکنیک تحلیلی پیشنهادی اشتراوس و کوربین (۱۳۸۵) استفاده شد. داده‌ها در سطح جمله و عبارت برای هریک از مصاحبه‌ها بررسی گردید و کدهای مفهومی، از رونوشت مصاحبه‌ها استخراج شدند. گاهی یک جمله به بیش

خاص به دانشگاه موفق در راستای آینده‌پژوهی، از اهمیت خاصی برخوردار است و بودجه‌بندی مناسب در حوزه‌های مختلف آموزشی، پژوهشی و فرهنگی با نگاه عادلانه و منصفانه در گروه‌های آموزشی باید مورد توجه قرارگیرد و بودجه کافیرای پژوهش‌های طولانی مدت اختصاص یابد (مصاحبه ۹ و ۲ و ۸).

توجه به نظام برنامه‌ریزی و پیش‌بینی برنامه‌ای، از راهکارهای تقویت آینده‌پژوهی در نظام آموزش علوم پزشکی می‌باشد (مصاحبه ۶). با در نظر گرفتن تمهیدات مناسب می‌توان باعث ارتقای سطح علمی، فرهنگی و حتی اجتماعی ذی‌نفعان به‌خصوص فارغ‌التحصیلان پزشکی و پیراپزشکی در سطح جامعه شد (مصاحبه ۸).

توجه به اهمیت و ضرورت آینده‌پژوهی و بسترسازی و تأمین زیرساخت‌های لازم و ظرفیت‌سازی و جلب مشارکت افراد موردنظر می‌تواند راهکار مؤثری برای تقویت آینده‌پژوهی باشد (مصاحبه ۱۰).

یکی از مهم‌ترین موضوعات، شناخت وضعیت موجود در زمینه امور علوم پزشکی و قابلیت‌هاست، سپس ترسیم آینده زمان‌بندی‌شده با توجه به اطلاعات جمعیتی و توانایی‌های منطقه‌ای و امکانات و توانایی‌های مالی و گرفتن تصمیمات شجاعانه که گاهی به اشتباه طی سالیان متمادی تبدیل به عادت شده‌اند (مصاحبه ۵).

۲- بعد مدیریت و اعضای هیئت علمی

در این بعد ۲۵ مؤلفه مدنظر قرار گرفت (شکل ۱). به‌منظور تقویت آینده‌پژوهی در نظام آموزش پزشکی باید به افزایش مشارکت همه اقشار دانشگاهی توجه کرد و تعامل با افراد و نهادهای تأثیرگذار از نظر فکری، مالی و اجرایی در راستای اهداف جامع و آینده‌نگر در سطح کلان توصیه می‌گردد (مصاحبه ۴). توجه به نظام برنامه‌ریزی و پیش‌بینی برنامه‌ای و استفاده از نظرات نخبگان و تشکیل کمیته‌های صاحب‌نظران، راهکار مناسبی برای تقویت آینده‌پژوهی محسوب می‌گردد (مصاحبه ۶). مشارکت دادن کلیه ذی‌نفعان در امور مختلف

از یک مفهوم مربوط می‌شد. با استخراج کدهای مفهومی مشترک و پالایش موارد تکراری با بهره‌گیری از مبانی نظری و تطبیق برخی از کدهای مفهومی، مفاهیم شناسایی شدند. در مرحله بعد، این مفاهیم در قالب مقوله‌های فرعی، سازمان‌دهی و با بررسی مستمر این مقوله‌ها و مفاهیم آنها مقوله‌های اصلی (ابعاد) به‌طور موقت، نام‌گذاری شدند. به‌منظور اطمینان از سازمان‌دهی مناسب هریک از مفاهیم، مجدداً رونوشت مصاحبه‌ها واری گردید و مقوله‌ها به‌دقت بررسی شدند. از آغاز تجزیه و تحلیل نیز حدود و حتی عناوین هر مقوله به‌صورت قطعی تعیین نشد و این مقوله‌ها در سراسر فرایند، تجدیدنظر شدند. هنگامی کدگذاری باز و محوری، متوقف گردید که یک طبقه‌بندی معنادار پس از چندین بررسی درباره رونوشت مصاحبه‌ها حاصل شد، مقوله‌های فرعی تکراری شده بودند و اطلاعات جدیدی از رونوشت مصاحبه‌ها یافت نمی‌شد، حتی اگر اطلاعات جدیدی پیدا می‌شد با طبقه‌بندی موجود منطبق بود. طبقه‌بندی انجام شده به‌عنوان تنها طبقه‌بندی ممکن با حدود مطلق نبود ولی می‌توان آن را برای مراحل بعدی تجزیه و تحلیل داده‌ها و طراحی پرسش‌نامه، کافی دانست.

یافته‌ها

براساس تجزیه و تحلیل داده‌ها و در عین حال مطابقت آنها با مبانی نظری و نیز براساس مصوبه وزارت بهداشت در خصوص معیارها و شاخص‌های رتبه‌بندی آموزشی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور (وزارت بهداشت، معاونت آموزشی، طرح راد، ۱۳۹۳)، عوامل اصلی (ابعاد) و فرعی (مؤلفه‌ها) آینده‌پژوهی در نظام آموزشی دانشگاه را می‌توان در ۳ بعد اصلی و ۵۰ عامل فرعی، طبقه‌بندی کرد.

۱- بعد زیرساخت

نتایج کدگذاری و تحلیل محتوای طبقه‌ای ابعاد نشان داد که ۹ مؤلفه در بعد زیرساخت آینده‌پژوهی، حاضر می‌باشد (شکل ۱). از دید مشارکت‌کنندگان، توجه به جنبه‌های اقتصادی و نظارت بر استفاده از بودجه، بسیار مهم است. اختصاص بودجه

آموزشی، فرهنگی و کاربردی کردن برنامه‌های مختلف در سطح دانشگاه و پایش آنان و نیز خودارزیابی در تمام حوزه‌ها می‌تواند راهکار مناسبی برای تقویت آینده‌پژوهی باشد (مصاحبه ۸).

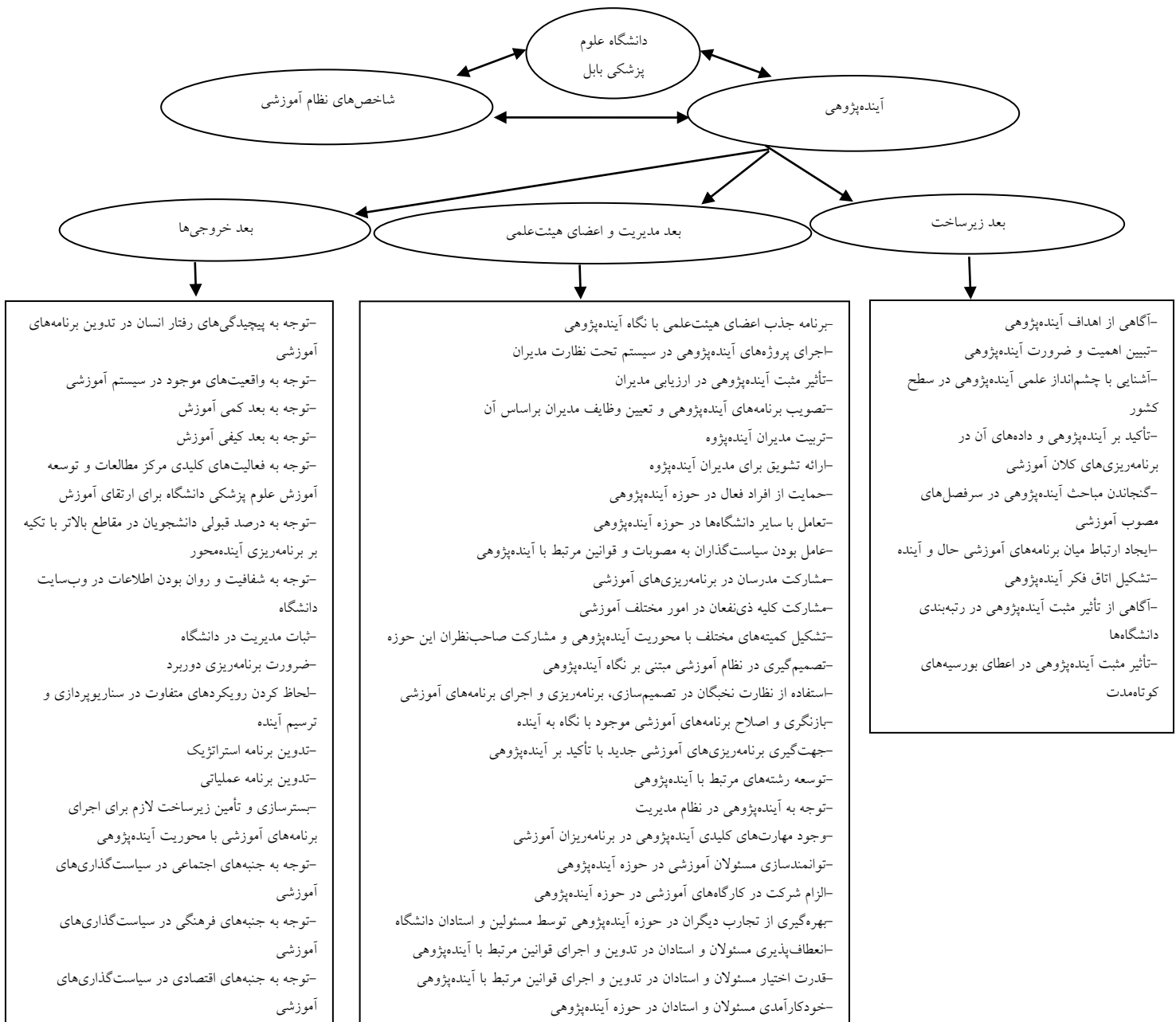
۳- بعد خروجی‌ها

این بعد از آینده‌پژوهی، با ۱۶ مؤلفه، در این فرایند تأثیرگذار است (شکل ۱).

آینده‌پژوهی، تأثیر مثبتی بر ارتقای شاخص‌های کمی آموزشی چه از نظر اعضای هیئت‌علمی و چه از نظر فضای فیزیکی و تجهیزات دارد (مصاحبه ۲). تأثیر آینده‌پژوهی بر کیفیت آموزشی، امری قطعی است. یک مدیر یا یک عضو هیئت‌علمی

که با رویکرد آینده‌پژوهی به تدریس یا اداره امور می‌پردازد، دورنمای ویژه‌ای را ترسیم می‌کند که کل سیستم آموزش را در آن مسیر به سمت جلو هدایت می‌کند (مصاحبه ۳). آینده‌پژوهی باعث افزایش تولیدات علمی، محصولات فناوری، نظریه‌پردازی و ارتقای جایگاه علمی و اجرایی در سطح کشوری، منطقه‌ای و جهانی می‌شود (مصاحبه ۴).

شکل (۱) الگوی کدگذاری و پارادایمی ابعاد و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی در نظام آموزشی دانشگاه را نمایش می‌دهد. این الگوی مفهومی، نشان‌دهنده چگونگی روابط بین ابعاد و مؤلفه‌های حاصل از مطالعه کیفی حاضر است.

شکل ۱. نتایج تحلیل محتوا و الگوی کدگذاری و پارادایمی ابعاد و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی در نظام آموزشی دانشگاه علوم پزشکی بابل براساس یافته‌های کیفی پژوهش

بحث

براساس تحلیل نظر مشارکت‌کنندگان، مقوله‌ها و عوامل اصلی (ابعاد) و فرعی (مؤلفه‌ها) آینده‌پژوهی در نظام آموزشی دانشگاه را می‌توان در ۳ بعد و ۵۰ مؤلفه، طبقه‌بندی کرد. در ادامه، اهمیت یافته‌ها در قیاس با سایر مطالعات، به تفکیک ابعاد، آورده شده است:

مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب را به‌مناسب چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب توسط ابلاغ کردند که ضمن بیان شرایط فعلی کشور، با نگاهی بلندمدت مسیر حرکت کشور را در ۴۰ سال دوم انقلاب مشخص می‌کند. از جمله مقوله‌های مهمی که در این بیانیه بر آن تأکید شده، توسعه علم و فناوری است (۱۴) که بر هر سه بعد زیرساخت، مدیریت و هیئت‌علمی، خروجی‌ها، تأکید دارد.

داشتن توان آینده‌نگری با شناسایی انواع آینده و وضعیت مطلوب مرجعیت علمی در آموزش پزشکی و برنامه‌ریزی برای دستیابی به آن، بسیار مؤثر خواهد بود. آموزش‌اندیشیدن به آینده و پژوهش درباره آینده، یک الزام است که اگر امروز برنامه‌ریزان امر آموزش با نگاهی پیش‌دستانه بدان نپردازند، فردا از سر اجبار به دنبال آن خواهند بود (۱۵) که با یافته‌های ما در بعد «مدیریت و هیئت‌علمی» و «خروجی‌ها» هم‌خوانی دارد.

استفن در مطالعه‌ای با رویکرد تحلیل محتوا، عواملی نظیر میزان دسترسی به امکانات آموزشی، شیوه‌های آموزش، میزان سرمایه‌گذاری، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، تجربه تغییر و نیازهای اجتماعی را به‌عنوان مهم‌ترین عوامل ایجاد آینده مطلوب معرفی کرد (۱۶) که با یافته‌های حاصل از مطالعه ما در خصوص ضریب تأثیرگذاری بعد «زیرساخت» و «مدیریت و هیئت‌علمی» هم‌خوانی دارد.

دنیایی که در حال شکل‌گیری است، نه‌تنها جدید است بلکه کاملاً متفاوت از گذشته است و عدم قطعیت، اصلی‌ترین عامل تعیین‌کننده آینده دانشگاه‌ها به حساب می‌آید (۱۷).

آینده‌پژوهی، توانایی انتخابات هوشمندانه جامعه را افزایش می‌دهد و اجازه می‌دهد تا بدانند که به کجاها می‌توانند بروند (آینده‌های اکتشافی)، به کجا باید بروند (آینده‌های هنجاری) و از چه مسیرهایی می‌توانند با سهولت بیشتری به آینده‌های مطلوب برسند (راهِبردها) (۱۸).

استرونک و بیشاپ بیان داشتند که ایجاد ارتباط میان تاریخ و آینده، مقدمه کارها را تسهیل می‌کند (۱۹) و بل اعتقاد دارد که به جای پژوهش صرف، با هدف پیش‌بینی علوم انسانی در آینده باید خودمان آن را شکل دهیم (۲۰).

در مطالعه پورعباسی، پنل نخبگان تشکیل شد و اسناد بالادستی کشور احصا گردید (بیانیه و گزاره‌های الزام‌آور آن در نظام آموزش عالی سلامت و نیز بسته‌های تحول و نوآوری در آموزش پزشکی). در نهایت، سه مقوله مرتبط با آموزش؛ شامل نیل به مرجعیت علمی و ارتقای عزت ملی، علم نافع و در خدمت نیاز جامعه و عدالت در دسترسی و رفع محرومیت از محتوای بیانیه منتج و انطباق بسته‌های تحول و نوآوری با این مقوله‌ها بررسی شد (۲۱).

بسیاری از دانشگاه‌ها تلاش می‌کنند تا از بازار عظیم آموزش عالی جهان، سهم بیشتری داشته باشند. این بازار در دو عرصه آموزش و پژوهش شکل گرفته و محورهای مشترکی در برنامه‌های آنها تعریف شده است (۲۲).

دانشگاه‌ها به‌منظور به انجام رساندن وظایف خطیر و پویایی و ارتقای خود، نیازمند الگو و ابزار مناسب برای ارزیابی و اطمینان کیفی از روند برنامه‌ها و فرایندهای مربوط و کارایی و اثربخشی دانش‌آموختگان در بازار مشاغل می‌باشند (۲۳).

هدف آینده‌نگران، کشف یا ابداع، بررسی، ارزشیابی و پیش رو نهادن تصویر آینده‌های ممکن، محتمل و بهتر است (۲۴).

مقالات فوق همگی با یافته‌های ما در خصوص بعد «زیرساخت»، هم‌خوانی دارد.

یکی از راه‌های ایجاد تغییر در آموزش عالی، آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری است. با توجه به طرح موضوعات مرجعیت علمی، آینده‌پژوهی، آینده‌نگاری در سال‌های اخیر به‌ویژه در طرح تحول نظام آموزشی کشور، به نظر می‌رسد جامعه دانشگاهی هنوز در مرحله‌ای است که نیاز به آموزش درباره آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری دارد (۲۵).

یک سازمان همواره باید شرایط را مدنظر داشته باشد. آگاه بودن از روندهای احتمالی، یکی از اولین و ضروری‌ترین گام‌هایی است که در راستای ایجاد یک آینده روشن‌تر باید برداشته شود (۲۶). پس از بررسی واژه‌های دوراندیشی (پیش‌بینی) و آینده‌پژوهی، مسیری که آینده‌پژوهی در سازمان به کار می‌برد را باید نشان داد و از آن به‌عنوان یک حامی برای به تصویر کشیدن و ایجاد آینده دلخواه یاد کرد (۲۷).

پیش‌بینی آینده، ایجاد تغییرات مطلوب در آینده و شناسایی عوامل تغییر، مهم‌ترین تأثیرات ناشی از فرایند آینده‌پژوهی بر علوم انسانی قلمداد گردیده است (۲۸).

بین ابعاد کیفیت تجارب یادگیری، ابعاد انعطاف‌پذیری یادگیری، محتوا و روابط رسمی و غیررسمی استاد-دانشجو، رابطه مثبت و معنی‌داری با ابعاد توانایی آینده‌پژوهی دانشجویان وجود داشت (۲۹).

بداعت و تازگی این حوزه مطالعاتی، باورهای نادرست و انتظار غیرعلمی از آینده‌پژوهی و روش‌های مناسب کاربست آن، آشنایی اندک استادان، دانشجویان و پژوهشگران با این حوزه مطالعاتی، زمان‌بر بودن و هزینه مالی و در نهایت عدم‌انباشت دانش حاصل از یافته‌های آینده‌پژوهی، عوامل احتمالی مؤثر در ضعف توجه به آینده‌پژوهی به‌طور عام و سناریونویسی به‌طور خاص است (۳۰).

مینسکی بیان کرد که در بیشتر موارد، دانشگاه‌های مطرح، در تراز جهانی، دانشجویان و اعضای هیئت‌علمی صاحب استعداد را از سراسر جهان جذب می‌کنند (۳۱).

هدف نهایی بسیاری از آینده‌پژوهی‌های حوزه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، کمک به ارتقای نظام‌های آموزشی برای تربیت نسل‌هایی توانمند می‌باشد (۳۲).

اجرای آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری در سطح ملی، نیاز به زیرساخت‌هایی دارد؛ از جمله: آموزش روش‌های آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری به‌عنوان سازوکاری علمی برای فراهم ساختن مؤلفه‌های ضروری تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در سطح کلان (۳۳).

آینده‌پژوهی در بخش آموزش پزشکی و سلامت کشور با معضلات و موانع بسیاری مواجه می‌باشد. علی‌رغم اهمیت آینده‌پژوهی، این نوع مطالعات، موضوعی ناآشنا برای گروه‌های ذی‌نفع در بخش آموزش پزشکی است (۳۴).

ضروری است تا هر چه سریع‌تر، طرحی جامع برای توسعه رشته آینده‌پژوهی و ایجاد دوره‌های مختلف آینده‌پژوهی تهیه گردد (۳۵).

نبود یک روش‌شناسی شفاف، پژوهشگران این حوزه را با معضلاتی از قبیل ابهام در روش پژوهش، پایین بودن اعتبار و مشکل بودن دفاع از نتایج، مواجه ساخته است (۳۶).

ابلس اظهار می‌دارد دانشگاه‌ها به‌طور مستمر در حال تغییر هستند؛ بنابراین پژوهش در حوزه علوم انسانی در دانشگاه‌ها مستلزم کسب دانش در خصوص عوامل ایجاد تغییر است (۳۷). مقالات فوق، همگی با یافته‌های ما در خصوص بعد «مدیریت و هیئت‌علمی» هم‌خوانی دارد.

اسکات اظهار داشت ضروری است سیاست‌های حوزه آموزش عالی با نگاهی جامع و چندسطحی، تنظیم شود و تمامی ذی‌نفعان و نهادهای مرتبط در تمامی سطوح دیده شوند (۳۸). آلباک می‌گوید هرکس یک دانشگاه جهانی آرزو دارد اما مشکل این است که هیچ‌کس نمی‌داند که یک دانشگاه جهانی چیست و چگونه باید به آن دست یافت (۳۹).

تحقیقات در دو دهه گذشته، به‌وضوح نشان داده است که عملکرد سازمان‌هایی که چشم‌اندازمحور هستند، بهتر از دیگر سازمان‌ها می‌باشد (۴۰).

صورت می‌گرفت. به همین دلیل و به منظور پرهیز از مراجعات متعدد، برخی پرسش‌نامه‌ها از طریق ایمیل ارسال شدند. همچنین، محدودیت از این حیث نیز وجود داشت که کارکنان و دانشجویان را شامل نمی‌شد؛ لذا طراحی و اجرای مطالعاتی با متدولوژی و اهداف مرتبط دیگر باید در دستور کار قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

ابعاد و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی در نظام آموزشی را می‌توان در سه بعد اصلی زیرساخت، مدیریت و اعضای هیئت‌علمی، خروجی‌ها و ۵۰ مؤلفه، طبقه‌بندی کرد. پیشنهاد می‌گردد سازمان‌دهی مناسب با توجه به مفهوم آینده‌پژوهی در دانشگاه‌ها مدنظر قرار گیرد، البته اجرایی کردن این ابعاد و مؤلفه‌ها در گرو حمایت‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است که ضروری است بازنگری در سرفصل‌های دروس رشته‌های مختلف در اولویت قرار گیرد تا دروس انتخابی تازه‌ای تعریف شوند یا مباحث جدیدی با محتوای فوق به دروس مصوب فعلی افزوده گردند یا این که کارگاه‌های آموزشی با موضوع آینده‌پژوهی، طراحی و اجرا گردند.

همچنین پیشنهاد می‌شود که دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت برای تبیین مفهوم آینده‌پژوهی برای اعضای هیئت‌علمی و مدیران برگزار گردد. در ضمن، توجه به تشکیل کمیته‌ها و کارگروه‌های مرتبط در رأس فعالیت‌های دانشگاه قرار گیرد.

همچنین مدیران دانشگاهی باید این مفهوم نوین را در مدیریت امور آموزشی به کار گیرند تا بتوانند تأثیرات بلندمدت کاربردی کردن هر یک از ابعاد و مؤلفه‌ها را به‌صورت بهینه نشان دهند.

سیاسگزاری

از اعضای محترم هیئت‌علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل که در اجرای این مطالعه، همکاری ویژه‌ای مبذول داشتند، تشکر می‌گردد.

آینده‌نگاری راهبردی برای واکنش به محیط رقابتی و غلبه بر بحران‌ها و بهبود عملکرد در سطح سازمانی و ملی است تا با جمع‌آوری اطلاعات و پویش محیطی و با افزایش آگاهی و بینش، تصمیم‌سازان را برای ایجاد آینده مطلوب، کمک کند (۴۱).

چگونگی دستیابی به تعالی، سرآمدی و مرجعیت در سطح ملی و بین‌المللی، به یکی از مسائل اصلی سیاست‌گذاران در سطح تحلیل ملی و مؤسسات آموزش عالی در سطح تحلیل نهادی تبدیل شده است (۴۲).

ماسینی معتقد است رشد توانایی آینده‌پژوهی دانشجویان می‌تواند از طریق آموزش طی تحصیل، بهبود یابد؛ یکی از متغیرهای مهم که می‌تواند بر رشد توانایی آینده‌پژوهی دانشجویان تأثیرگذار باشد، کیفیت تجارب یادگیری است (۴۳). Freed معتقد است باید مهارت تفکر درباره آینده و شناخت آن را در دانشجویان ایجاد کرد؛ یعنی دانشجویان باید بتوانند توانایی تصور آینده مطلوب، مسائل و تغییرات محتمل و باور به توانایی خود در پاسخ به این آینده و تغییر در آن را داشته باشند (۴۴).

مقالات پیش‌گفته، همگی با یافته‌های ما در خصوص بعد «خروجی‌ها» هم‌خوانی دارد.

دیدگاه ما در این مطالعه، بر این پایه قرار داشت که آینده‌پژوهی در حوزه آموزش پزشکی، فرایندی نسبتاً جدید و روبه‌تکامل است و برای بهبود وضعیت نظام آموزشی، اهمیتی حیاتی دارد؛ زیرا سیستم‌های آموزشی برای اثربخشی و کارایی بیشتر و بهبود عملکرد خود به راهنمای عمل نیاز دارد تا اطمینان حاصل کند که با کیفیت خوبی به مقصد موردنظر دست خواهند یافت.

محدودیت‌ها

از آن جا که جامعه آماری را خبرگان و مدیران ارشد تشکیل می‌دادند که سیاست‌گذاری و مدیریت فعالیت‌های دانشگاهی و بیمارستانی را به عهده داشتند، گرفتن زمان ملاقات برای انجام فرایند مصاحبه، با توجه به مشغله کاری این گروه، با کندی

References:

- Pedram A, Jalalivand A. Introducing to futures studies, vol 1, 1st ed. Tehran: Training and Research Institute of Defense Industry; 2013. [In Persian]
- Heidari AH. Futures resrarch. Ketabmah. 2014; 17(4): 70-8. [In Persian]
- Tishehyar M. Future research in strategic studies, 2nd ed. Tehran: Research Institute of Strategic Studies; 2012.
- Malekifar A. New thinking for a new millennium, (translation). Slaughter R. 2nd ed. Tehran: Training and Research Institute of Defense Industry; 2016. [In Persian]
- Majd Rahimabadi O, Fath Elahi A. An introduction of foresight: a look into initial experience of Japan, Germany and Iran. Roshd-E-Fanavari. 2009; 5(17); 63-70. [In Persian]
- Defense Education and Research Industries Institute. Encyclopedia of Futures Research. 2st ed. Tehran: Training and Research Institute of Defense Industry; 2012. [In Persian]
- Encyclopedia of Futures Research. 1st ed. Tehran: Training and Research Institute of Defense Industry; 2010. [In Persian]
- Malekifar A. Futuring alphabet: the science and art of future exploring. 3rd ed. Tehran: Karaneh Elm; 2017.
- Sharifi T, Tatari M, Sedaghat F, Kalhor R, Mohammadi A. Exploring the Relationship between the students' futuristic skill competence and the quality of students' learning experiences. Iran J Med Educ. 2019; 19:483-93. [In Persian]
- Pourabbasi A, Kheiry Z, Naghvai Alhosseini S, Akbari H, Larijani B. Medical Education Policy Making in Iran; a review of 40-years experiences. Teb va Tazkiye. 2019; 27(4): 215-23. [In Persian]
- Mahdi R. Futurology in Higher Education: Strategies and Consequences of the Compatible University with Environment and Society. Journal of Management and Development Process. 2015; 28(1):31-54. [In Persian]
- Taghipour Karan H, Rezapour Darvish F. Futures studies a new approach in promotion of educational indicators with an emphasis on global trends. [cited 2013 Apr 7]. Available from: https://www.civilica.com/Paper-FUTURESSTUDIES02-FUTURESSTUDIES02_048.html
- Aminbeidokhti AA, Rastgar A, Nameni A. A future study on higher education approaches in training human capital: A plausible scenario for 2030. Journal of Research and Planning in Higher Education. 2015; 21(3):31-55. [In Persian]
- Ayatollah Khamenei SA. Strategic statement of the Iran's leader in the 40th anniversary of the Islamic Revolution of Iran. [cited 2019 Feb 13]. Available from: <http://khamenei.ir>. [In Persian]
- Sahebzadeh M. Foresight is a fundamental necessity for the realization of scientific authority in the medical sciences education. Iran J Med Educ. 2018; 18:403-4. [In Persian]
- Munck R, McConnell G. University strategic planning and the foresight/futures approach: An Irish case study. Society for college and University planning (SCUP). Plann Higher Educ. 2009; 38(1): 31-40.
- Soleimani Mehr H, Houshyari Afin, M. Objectives and Strategies of Foresight in Education. Proceedings of the 3rd National Conference on Futures Studies; 2015 Jan 29; Tehran, Iran. 2015.
- Strong KE, Bishop PC. Case Study: Futurizing the K-12 Teaching Practice. Journal of Futures Studies. 2011, 15(4): 181-8.
- Bell W. Foundation of future studies: History, purposes and knowledge. 1st ed. London, United Kingdom: Routledge; 2003.
- Pourabbasi A, Emami-Razavi S, Kheiry Z, Naghavi Alhosseini S, Larijani B. Explaining the Position of the "Second Step of the Revolution" Statement Among upper documents of the Islamic Republic of Iran and the Implementation of its Concepts in the Medical Education System. Teb va Tazkiye. 2019; 28(3): 1-10. [In Persian]
- Strategy Committee. Strategic objective for the University of Oslo in 2020. Oslo: University of Oslo; 2015.
- Supreme Council of the Cultural Revolution Collection, Approved of the 550 th session, 16.11.2004. 1st ed, Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution Publications, 2018. <https://sccr.ir/products>. [In Persian]
- Naserabadi Z. Futures studies. 1st ed. Tehran: Training and Research Institute of Defense Industry; 2010.
- Jouybari L, Araghian Mojarad F, Sanagoo A. Future Studies: Tomorrow Might Be Quite Different from Today. J Med Educ Dev. 2017; 9(24):1-3. [In Persian]
- Jalalian N. Futures studies and strategic thinking. Proceedings of the 3rd International Conference on Management Challenges and Solutions; 2016 Apr 10-13; Shiraz, Iran. 2016. [In Persian]
- Amiri Savad Roudbari A, Marzban Shirkharkolaei, Asgharzadeh Zaferani M. Futures studies and future organizations. Proceedings of the 1st National Conference on Futures Studies. 2012 Dec 24-26; Tehran, Iran. 2012. [In Persian]
- Vaezi SK, Ghomian MM, Vaghfi SH. Futures Study in Humanities with Knowledge Management Approach; Considerations, Achievements and Effects. Quarterly Journal of

- Public Organizations Management. 2017; 5(3): 31-46. [In Persian]
28. Marzooghi R, Heidari E, Heidari M. A Study of the Relationship between Qualities of learning Experience and Development of Students Futures Research Ability. Strides Dev Med Educ. 2014; 11(2): 131-8. [In Persian]
29. Ashraf Nazari A, Mahrough F, Abbasi Khoshkar A. Futures Research Methodology of political science and international relations: Relying on the method of Scenario Writing. Political and International Approaches. 2014; 6(1): 9-42. [In Persian]
30. Minsky C. 25 US universities with the most international students. [cited 24 Nov 2015]. Available From: <https://www.timeshighereducation.com/student/news/25-us-universities-most-international-students>
31. Aminbeidokhti A A, Nameni A. Providing a model for medium-term futures studies in educational planning field. Scientific Journal Management System. 2015; 4(8): 11-33. [In Persian]
32. Tabatabai S. The Necessity of Futures Studies in Medical Education and health System in Iran. Strides Dev Med Educ. 2015; 12(2): 433-5. [In Persian]
33. Haghdooost AA. Prospective Policy in the health sector in iran; The status and a framework for future. Proceedings of the 2nd National Futures Studies Conference; 2013 Feb 10-14; Tehran, Iran. 2013. [In Persian]
34. Mahmoudzadeh A, Mahboubfar MR. Futures studies in IRAN and challenges facing the development goals of 2025. Proceedings of the 1st National Conference on Futures Studies. 2012 Sep 10-13; Tehran, Iran. 2012.
35. Stukalina Y. Management of the educational environment: the context in which strategic decisions are made. Procedia Soc Behav Sci. 2013; 99(2): 1054-62. doi:10.1016/j.sbspro.2013.10.579.
36. Abeles DP. Do we know the future of the University? On the Horizon, 2006; 14(9): 35-42. doi:10.1108/10748120610674003.
37. Scott P. Policy Process in Higher Education. In: Teixeira P., Shin J. (eds) Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions. Dordrecht: Springer; 2018. doi:10.1007/978-94-017-9553-1_151-1.
38. Altbach, P. Higher Education and the WTO: Globalization Run Amok. International Higher Education, 2015, 23(1), 2-4. doi:10.6017/ihe.2001.23.6593
39. De Waal AA. The characteristics of a high performance organization. Business Strategy Series. 2007; 8(3): 179-85. doi:10.1108/17515630710684178.
40. Coates J, Durance P, Godet M. Strategic foresight issue: introduction. Technological Forecasting and Social Change. 2010; 77(9): 1423-25. doi:10.1016/j.techfore.2010.08.001.
41. Hoseini Moghadam M, Bashiri H, Heidarzadeh A, Khoshrang H, Dadgaran I. Futures Driven Model of Scientific Excellency, Case Study: Gilan University of Medical Sciences. Journal of Iran Future Studies. 2019; 4(1): 171-205.
42. Masini EB. How to Teach Futures Studies: Some Experiences. J Futures Stud. 2011; 15(4): 111 –20.
43. Freed PE, McLaughlin DE. Future thinking: Preparing Nurses to Think for Tomorrow. Nurs Educ Perspect. May-Jun 2011;32(3):173-8. doi: 10.5480/1536-5026-32.3.173. [PMID: 21834379]